

פרשת בְּרֵאשִׁית

צִדְקַת מִשְׁפָּחָה לְמִתְקָה – בְּרֵאשִׁית

וַיִּשַׁע ה' אֶל הָהָבֶל... וְאֶל קַיִן... לֹא שָׁעָה! – האם מדובר בזמן?

פרשתנו הפותחת את החומש פותחת גם את הסבב השנתי החדש של הקריאה השבועית בתורה, קריאה התורמת להרגשת ההתחדשות הרוחנית שהשנה החדשה נושאת בכנפיה. אחד הסיפורים בפרשה, שלא קל להבין, הוא סיפורו של קין הקם על הבל אחיו להרגו. הסיפור קורה ממש בסמוך לבריאת העולם, וכבר מתגלעת מחלוקת בין שני האחים, "בני האדם" הראשונים עלי אדמות, ומגיעה עד כדי הרג של האחד את אחיו. הייתכן? וסביב מה פורצת לה אותה מריבה? סביב קרבן שנרצה או נדחה, ובלשון הכתוב "וַיִּשַׁע ה' אֶל הָהָבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ: וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה..." אנו מצויים בראשיתו של מקרא, וכבר אנו נתקלים בשני פסוקים רצופים המזכירים פעולות משורש **ש.ע.ה**, שורש שהשימוש בו זה נדיר יחסית במקרא (ובמיוחד במתכונת של 'לשעות אל'). ויש מקום לשאול אודות מהותה וטיבה של פעולת ה'**שָׁעָה**'. כיצד באה הקבלה ו/או הדחייה של הקורבן לידי ביטוי? מה המיוחד בשורש זה? מדוע נעשה שימוש דווקא בו? ומדוע עוררו הדברים אצל קין הרגשה כל כך קשה, עד שקם על הבל להרגו?

רש"י מפרש בפשטות, שהקב"ה **פנה** אל מנחתו של הבל **ולא פנה** אל מנחתו של קין. אך אילו זה היה כל המסר שהכתוב מבקש להעביר לנו, כי אז היתה התורה עושה שימוש בשורש הנפוץ **פ.נ.ה**, ובמקום הנוסח הקיים היינו מוצאים "וַיִּפְּן ה' אֶל הָהָבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ: וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא פָּנָה..." וכיצד באה הפנייה לידי ביטוי? ממשיך רש"י ומפרש ש"ירדה אש ולחכה מנחתו", כלומר שהקב"ה הביע את "שביעות רצונו" מקרבנו של הבל, בכך שהוריד אש מן השמים ש"אכלה" את הקרבן. הרש"ר הירש מנסה להסביר את ההבדל בין **לפנות** ובין **לשעות** בכך שהפונה מפנה את כל תשומת לבו (אל נשוא הפנייה) ולעומתו ה**שועה** פונה רק לפי **שעה**, בצורה זמנית, וממילא חלקית ומוגבלת יותר. אך קיימים קשיים בקבלתו של פירוש זה. האחד הוא בניסיון לצמצם וכמו להגביל את "תשומת הלב" שהקב"ה "הקציב" להבל ולמנחתו (לא מובאת לכך כל אסמכתא). הקושי השני הוא בכך שהמילה **שעה**, הבאה לציין יחידת זמן, מופיעה במקרא כמילה ארמית ובספר דניאל בלבד. ואם אכן יש קשר בינה ובין השרש **ש.ע.ה**, כי אז סביר להניח שהמשמעות של ה**שעה הזמנית** (הקצאה של זמן) בנויה על השרש **ש.ע.ה** כאשר אדם **משעה** (מסיט הצידה) את הדבר שעסק בו, **מפנה** מזמנו, ו**פונה** לעסוק בטובתו של הפונה אליו (ולא להיפך).

ננסה **לשעות** אל השרש **ש.ע.ה** ולהתייחס אל האותיות **ש' ו-ע'**, אבני יסוד שלו. שתי אותיות אלה הן גם אבני היסוד של השרש **ש.ו.ע**, שמשמעותו לצעוק ולשווע לעזרה והן גם הבסיס לשרש **י.ש.ע**, המייצג את היענות לקריאה, את ה**הושעה**, הבאת ה**ישועה**. פעולת הפנייה אינה כרוכה בהכרח בקריאה או בפנייה קודמת אל הפונה. אך ה**שְׁעִיָה** אל מישהו היא תולדה של פנייה או קריאה קודמת של אותו מישהו. אנו מוצאים בבואתו של **ישעיהו** תיאור של מצב מתוקן בו "לא יקרא עוד לְנָבֵל לְנָדִיב וּלְכִילִי לֹא יֵאמַר שׁוֹעֵץ". המילה **שׁוֹעֵץ** כמו באה לייצג משמעות כפולה. מצד אחד מדובר בגביר אציל ונדיב, שאנשים רבים פונים (שועים) אליו ומשוועים לעזרתו. ויחודו של ה**שׁוֹעֵץ** בכך שהוא נענה, **שׁוֹעֵץ** לקריאתם ונפנה לסייע להם. ואכן גם קין וגם הבל "פנו" אל הקב"ה. כל אחד מהם ערך את מנחתו על המזבח, "הגיש" אותה לקב"ה, וציפה...

כדי להבין את מצבם, נשוב שני צעדים לאחור, לבריאת העולם. מהו שורש המילה 'עולם', ומדוע נקרא העולם בשם זה? על דרך פנימיות, שורש המילה 'עולם' הוא **ע.ל.מ**, במשמעות של העלמה והסתרה. במסגרת הבריאה הפעיל הקב"ה מערכת "אוטומטית" של "כוחות" הקרויים "חוקי הטבע", שנועדו להסתיר את עצם קיומו של הבורא. אדם וחיה עוד זכו להתייחסות ישירה מצידו של הקב"ה, אך הדור הבא, קין והבל, זכו רק לשמוע על כך והם בהרגשה של מי שהחמיץ את ההזדמנות. גם הם היו רוצים לראות ולשמוע או לחוש אלוקות בדרך כלשהי. אם נתחקה אחר אותיות השרש **ע.ל.מ**, נגלה שניתן למצוא בהן מעין רמז למהותו של הפעל. כאשר דבר מה **נעלם**, אנו מחפשים ותרים אחריו **בעינינו**, ולכך כמו רומזת האות **ע'**. **העין** אמורה להוביל אותנו אל הנעלם (ל' המגמה). אך במקרה זה של העולם אנו מגיעים אל הסבוי הסתום שאין לו פתח, המרומז באות **ם'** (ולכן לא ניתן להיכנס אליו ולא לצפות אל תוכו). **ם'** היא האות הסתומה ביותר, אפילו יותר מהאות **ס'**, כי כאות סופית היא גם חותמת מילים (ולא ניתן להוסיף אחריה עוד אות למילה).

במסגרת התפילה אנו מזכירים מידי יום את בקשתו של דוד המלך מהקב"ה "הוֹשִׁיעָה אֶת עַמּוֹךְ וּבְרַךְ אֶת נַחְלָתְךָ וַיִּרְעַם וַיִּנְשָׂאם עַד הָעוֹלָם": ומעניין שהבקשה "הוֹשִׁיעָה" קודמת ל-"וּבְרַךְ". מהו עניינה של ה**ישועה**? התייחסות הראשונה לישועה של עם ישראל, נזכרת בתורה כאשר בני ישראל נסים מפני המצרים, "וּפְרָעָה הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם וַיִּירָאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'". משה מנסה להרגיע אותם, "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם אֵל תִּירָאוּ הֲתִיַּצְבוּ וַיִּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה' אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם...". **ישועה**, מעצם הגדרתה כרוכה ב**ראייה**, "התייצבו ויראו את ישועת ה'". התורה שבה אחר כך ומבליטה את הזיקה שביניהן: "וַיִּוֹשַׁע ה' בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם וַיִּרְאָה יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵעַל שְׁפַת הַיָּם: וַיִּרְאָה יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם...". וחוזרת ומזכירה שעם ישראל **ראה** את ה**ישועה**. ובעצם, זיקה זו היא ממהותה של ה**ישועה**, משורש **י.ש.ע**, כי במציאות קיימים מקרים בהם שורה הברכה, אך האנשים אינם מודעים לה, בשל ראייתם המוגבלת.

אם נחלק את השורש **י.ש.ע.** לשתיים, בצורה **יש-עין**, נגלה כי אותיותיו רומזות לכך **שישועה** הנעשית לאדם, ראויה להיקרא בשם זה, אך ורק כאשר **יש** לו **עין** המסוגלת להבחין בכך, כאשר הוא יכול לראות **בעין** הגשמית את **היש**, ולחוש בו. הבל זכה וראה אש המלחכת את קורבנו, ובכך זכה לגילוי אלוקות במוחש, "**וַיִּשַׁע ה' אֶל הַבַּל**". רמז נוסף לצורה בה **שְׁעָה** הקב"ה אל הבל ואל מנחתו, ניתן אולי למצוא באות **ש"י**, מלשון **שיניים**. לא לחינם בנויה המילה **אש** על האות **ש"י**, הלוחשת/רוחשת ומסמלת גם בצורתה את **השיניים**, הלהבות המאכלות את החומר (הקורבן) הנשרף. הבל זכה לראות **בעינו** את **האש** האוכלת ולוחכת בסיפוק את מנחתו.

"תשועת ה' כהרף עין" – בהעמקה

מקורו של הביטוי השגור בפי רבים "**תשועת ה' כהרף עין**", או בנוסח "**ישועת ה' כהרף עין**", אינו במקרא ואף לא בדברי חז"ל. הביטוי "**כהרף עין**" מופיע אומנם בלשון תנאים, אך לא בהקשר עם תשועת ה'. הביטוי נפוץ מאוד בכתבי רבותינו ז"ל. המקור המוקדם ביותר בו הצלחתי למוצאו, הוא ספר מכבים (קודם לתקופת התנאים), בתפילה שנשאו יהודה המכבי ואנשיו לפני המלחמה במצפה, בהתייחסם לאויביהם, "איכה נוכל לעמוד בפניהם ללא תשועתך כהרף עין?".

יש מקום לשאול, מדוע נערכת ההקבלה בין תשועת ה' להרף עין דוקא? הביטוי בא לציין לכאורה, את המהירות בה יכולה תשועת ה' להיגלות. דבר זה יכול להבהיר את הבחירה **בעין** דווקא, שהרי תחושתה היא מהירה ביותר, מבין התחושות של שאר איברי הגוף, והיא יכולה להבחין תוך שבריר שנייה, בשינוי המתרחש במרחק של עשרות אלפי ק"מ ויותר (מהירות האור היא 300,000 ק"מ בשנייה). יתרון נוסף בהקבלה זו הוא המשלת תשועת ה' לאור המאיר למי שהיה מצוי בחשיכה. צורה אחרת בה באה המהירות לידי ביטוי, היא מהירות התגובה של **העין**, כאשר מתגלה סכנה. העיניים נעצמות מייד כאשר מתקרב גורם זר. לכן קרויים **העפעפיים** בשם זה בשל תגובתם המהירה **כמעוף**.

אך אם נתחקה אחר המילה '**כהרף**', מתוך הצירוף '**כהרף עין**', נגלה שהשורש שלה הוא **ר.פ.ה.**, במשמעות של **הרפיה** ו**רפיון**, משמעות הפוכה מזו של תנועה מהירה? האם ייתכן שהתשועה המתבקשת היא במתכונת **רפיוה** ואיטיות? נראה כי ניתן למצוא בצירוף "**כהרף עין**", גם מסר רוחני על דרך חסידות. כפי שהזכרנו לעיל, התשועה אינה כרוכה בהכרח בשינוי המצב הפיזי. עניינה הוא ראיית הישועה, ראיית הטוב האלוקי במצב הקיים, בין אם השתנה ובין אם נשאר על כנו, אלא שקודם לכן לא ראינו אותו, כי לא קראנו נכונה את המצב, כי **תשועת ה'** היא **כהרף עין**. כדי לגלות את התשועה, עלינו **להרפות** תחילה את עינינו מהראייה המקובעת בה אנו אוחזים, **להרפות** מהראייה הפסימית את עצמנו ואת המצב "השחור משחור". עלינו להאמין שבכל מצב, קיים טוב אלוקי שמשום מה העין שלנו במצבה המקובע כרגע, בכוון שאליו היא פוזלת, אינה מסוגלת לראותו. כדי לראות אותו, עלינו כמו "להחליף את הדיסקט" בראש. עלינו **להרפות** מאחיזתנו עד כדי עצימת העיניים ופקיחתן מחדש לרווחה, למצב חדש, והנה **ישועה**. יש **עין** חדשה המסוגלת לראות את האורות האלוקיים המשתלשלים מלמעלה. האות **ע'**, ובעצם המילה **עין** אינה מייצגת רק את **העין** הביולוגית, האיבר המשמש לראייה. למילה **עין** משמעות נוספת של **מעיון**, של מקור מים חיים, הפורץ ונובע לו מבעד לשכבת סלע קשה, ומשפיע ברכה וחיות על סביבתו.

ואכן, בקבלה קיים מושג הקרוי '**ש"ע** נהורין' (שלש-מאות ושבעים אורות), אורות רוחניים שונים, המשתלשלים להם מלמעלה, ובאמצעותם הקב"ה משפיע עלינו שפע של חיות, כאשר הקב"ה **שועה** אלינו, כאשר הקב"ה מאיר פניו אלינו (מפנה אותם כלפינו). וכיצד ניתן להשיג זאת? דוד המלך גילה לנו את הסוד, את כוחה של פנייה כנה מצידנו "קרוב ה' לכל קראיו לכל אשר יקראהו בקאמת: רצון יראיו יעשה ואת שונאתם ישמע וישמעם". ומה יעשה מי שאינו יודע את הסוד, מי שאולי אינו מודע כלל לקיום האלוקות? הוא לא יודע בכלל שיש כתובת? על שאלה זו משיב התנא בן-עזאי במסכת אבות "הוא ה' אומר, אל תהי בז לכל אדם... שאין לך אדם שאין לו **שעה**". על דרך הפשט בא לומר לך שאינך יכול לשער מה עתיד לצאת מאדם מסויים, שכן אפשר שתשחק לו **השעה**. אך על דרך חסידות ניתן לפרש, שאין לך אדם שהקב"ה מסתיר פניו ממנו כל הזמן. לכל אדם הקב"ה מקצה **שעות** של חסד בהן הקב"ה **שועה** אליו ומאפשר לו לגלות את קיומו ואת אורו. באותם רגעים האדם מגלה אמיתות והבנות חדשות ומיוחדות, אף אם לא טרח ועמל בעבורן. ואם לא יחשוש מהאמת, וייקח עימו הלאה את מה שגילה/הבין וימשיך לחפש, כי אז מובטח לו שגם יגלה, "יגעת ולא מצאת אל תאמין". יגעת ומצאת תאמין".

דבר חסידות

חסיד אחד פגש פעם במכר ותיק, שזה זמן רב לא ראהו. החסיד הבחין בכך שפניו של חברו עגומות, נראה היה שדבר-מה מעיק על לבו. שאלו החסיד לבריאותו, לשלום משפחתו, למצב פרנסתו, והתברר שהכל כשורה. התפלא החסיד: אתה ובני ביתך בריאים ושלמים תודה לא-ל, וגם פרנסה יש ב"ה – אם כן אמור נא לי מדוע נפלו פניך? השיב הלה: כל חיי שאפתי "להיות משהו", להיות פרופסור, לכתוב ספר, להיות מישוהו! והנה שאיפתי לא התקיימה ואני כלום. השיב החסיד: הוי, כמה מקנא אני בך! כל חיי אני משתדל להגיע לבחינת "אין ואפס" (התבטלות אל הקב"ה), ובכל זאת, מרגיש אני כי הנני עדיין משהו.

שבת שלום ומבורך

חנן חנן

אם ברצונך לקבל הגיליון במייל או במסרון, אנא פנה אל hhananv@gmail.com או לטלפון 052-569-9691.